
ARTYKUŁY

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

BOLESŁAW WOJTASIK

Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

POLSKI SYSTEM RENT STRUKTURALNYCH W ROLNICTWIE

1. U źródeł rent strukturalnych w rolnictwie

Instytucja rent strukturalnych jest stosunkowo młodym rozwiązaniem legislacyjnym, liczącym nieco powyżej 10 lat. Instytucja ta zrodziła się w wyniku obserwacji społeczności rolniczej, która wykazywała niebywałą żywotność i długowieczność, zmieniającą relacje między pokoleniem kończącym aktywność zawodową a pokoleniem chcącym objąć ster rządów w gospodarstwie. Zachodziła zatem konieczność wprowadzenia obok „normalnych” emerytur rolniczych, dodatkowego instrumentu przyspieszającego rotację pokoleń i zachęcającego stosunkowo „młodych” rolników do zrzekania się gospodarstw rolnych.

Projekcja rent strukturalnych pojawiła się po 40 latach funkcjonowania normalnych emerytur rolniczych. Wyrosła z analizy środowiska wiejskiego i zachodzących procesów demograficznych, wskazujących na istnienie nowych zjawisk społecznych. Do nich można zaliczyć wzrastanie średniej długości życia mieszkańców wsi, poprawę zdrowotności i kondycji ludności, a obok tego pojawienie się ruchliwości społecznej.

Okazało się, że emerytury zaczęły wyczerpywać swoje możliwości regulacyjne w sferze obrotu na rynku ziemi i należy wygenerować nowy instrument pozwalający na przyspieszenie procesu obejmowania gospodarstw przez następców. Odpowiedzią na ten postulat było opracowanie koncepcji objęcia systemem ubezpieczeń społecznych rolników o wiele młodszych niż dotychczas, zresztą na wzór obowiązujący w sferze pozarolniczej.

Rozwiązania regulacyjne Unii Europejskiej w zakresie rent strukturalnych miały co najmniej dwójaki charakter, tj. ustrojowy i generacyjny. W sensie ustro-

jowym chodziło o poprawę struktury agrarnej gospodarstw rolnych i podniesienie żywotności ekonomicznej istniejących warsztatów rolnych.

W sensie generacyjnym chodziło o stymulowanie rotacji pokoleń poprzez wcześniejsze o 10 lat przekazywanie posiadanego gospodarstwa następcom lub innym młodym rolnikom. Był to więc proces zwalniania z funkcji kierowniczych osób, które ukończyły 55 lat, a nie osiągnęły jeszcze wieku emerytalnego [Kaweczka-Wyrzykowska, Synowiec 1997]. Dodatkową funkcją rent strukturalnych była funkcja socjalna, która pozwalała na uzyskanie dodatkowych środków finansowych przez rodziców, przekazujących co prawda „schedę” potomkom, na zasadzie zapisu notarialnego, ale nadal żyjących we wspólnocie rodzinnej.

Proces konstruowania prawa wspólnotowego rozpoczął się od ukazania się Rozporządzenia Rady EWG z 1992 r. i polegał na daniu legitymacji do dostosowania własnego prawa do regulacji zawartych w tym rozporządzeniu. Istotnym warunkiem było przyjęcie zasady, że nabycie uprawnień do wcześniejszej renty powstaje od momentu zaprzestania działalności rolniczej i rozdysponowania gruntów na rzecz osób trzecich.

Rozwiązania szczegółowe tej kwestii różniły się w poszczególnych krajach, z uwagi na historycznie ukształtowaną strukturę obszarową i narodowe prawnostwo. W krajach, gdzie występowała „zdrowa” struktura agrarna, pułap wielkości przekazywanego gospodarstwa rolnego podnoszono nawet do 25 ha (Francja). Inaczej na projekt rotacji pokoleń spojrzano w Niemczech. Tam warunkiem nabycia prawa do renty było przekazanie całego gospodarstwa wykwalifikowanemu rolnikowi, ale spoza własnej rodziny. Celem takich rozwiązań było umożliwienie dostępu do rolnictwa osobom co prawda wykształconym, ale nie mającym zaplecza w postaci rodzinnych gospodarstw rolnych.

W krajach charakteryzujących się niekorzystną strukturą agrarną (np. Grecja, Hiszpania, Portugalia, Włochy) normy obszarowe potrzebne do przekazania gospodarstwa w ramach rent strukturalnych wynosiły na ogół 3 ha i były szczegółowo regulowane w zależności od właściwości obszarów wiejskich. Właściwości te dotyczyły regionów przygranicznych, górskich, wyludnionych, zdegradowanych, itp. W skrajnie trudnych warunkach terenowych użytki rolne przeznaczone były na inne cele, jak zalesienie, budownictwo, rekreacja, infrastruktura itp. [Ociepa 2004].

Wspólną cechą rozwiązań prawnych w UE w zakresie rent strukturalnych było zachęcanie rolników do dobrowolnego zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej w wieku przedemerytalnym, przekazania gospodarstwa rolnego bez naruszania jego integralności, a jednocześnie zachęcanie nowego nabywcy do poprawy struktury obszarowej. Dodatkowym warunkiem było podniesienie żywotności ekonomicznej gospodarstwa oraz zapewnienie wystarczającego źródła utrzymania rolnikom rezygnującym z prowadzenia działalności rolniczej.

2. Właściwości rent strukturalnych w rolnictwie w Polsce

W Polsce wcześniejsze emerytury wprowadzono już ustawą o rolniczych ubezpieczeniach społecznych. Takie świadczenie mógł otrzymać rolnik na 5 lat przed terminem ustawowego wieku emerytalnego, tj. w wieku 60 lat dla mężczyzn i 55 lat dla kobiet. Dodatkowym warunkiem było legitymowania się aż 30-letnim (120 kwartałów) okresem podlegania ubezpieczeniu, gdy tymczasem normalną emeryturę otrzymywał po 25 latach (100 kwartałach) ubezpieczenia. Ponadto rolnik musiał zaprzestać prowadzenia działalności rolniczej.

Warunki postawione przed osobami ubiegającymi się o takie emerytury oceniano jako restrykcyjne, zaś konstrukcja prawna nie była atrakcyjna dla rolnika, ze względu na niższe początkowo świadczenia, wyższe wymagania dotyczące stażu ubezpieczeniowego, wyższe opłaty notarialne, itp. [Ostrowski 2000].

Powyższe uwarunkowania spowodowały, że wcześniejsze emerytury nie cieszyły się dużą popularnością. W latach 1993-1998 średnioroczna liczba wcześniejszych emerytur wynosiła około 16 tys., zaś udział ten stanowił zaledwie 3,8% w stosunku do ogółu emerytur i rent rolniczych.

W 2001 r. Sejm przyjął ustawę o rentach strukturalnych, które miały być nowym instrumentem polityki gruntowej państwa. Prawo do renty strukturalnej przysługiwało rolnikowi, który spełniał łącznie warunki dotyczące wieku (60 lat mężczyzna i 55 lat kobieta), podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres 30 lat, zaprzestał w sposób trwały działalności rolniczej i przekazał gospodarstwo rolne o powierzchni co najmniej 3 ha.

Atrakcyjność rent strukturalnych tkwi głównie w wymiarze finansowym, bowiem renta miała stanowić 150% najniższej emerytury krajowej. Spodziewano się, że w pierwszym roku obowiązywania ustawy (2002 r.) wpłynie około 8 tys. wniosków, gdy tymczasem faktycznie wpłynęło 1,2 tys. (15%). W wyniku weryfikacji wniosków wydano tylko 769 (64%) pozytywnych decyzji [Ociepa 2002].

Wśród wielostronnych uwarunkowań funkcjonowania rent strukturalnych pojawiły się też czynniki natury ekonomicznej, ponieważ w budżecie państwa przeznaczono zbyt skromne środki finansowe na ten cel. Przykładowo w 2002 r. wydatki na renty miały wynieść 68 mln zł, a faktycznie wyniosły 34 mln zł.

Renty strukturalne w wersji pierwotnej przewidziano jedynie dla rolników i ich małżonków, którzy jednocześnie spełniają wszystkie wymagane warunki określone ustawą. Inaczej mówiąc niespełnienie choćby jednego warunku, np. wieku przez któregoś z małżonków, pozbawiało oboje możliwości uzyskania prawa do renty strukturalnej.

Rygor warunków stosowania ustawy o rentach strukturalnych w wersji z 2001 r. był przyczyną, że początkowe zainteresowanie nią uległo załamaniu, a potem odstąpiono od jej realizacji. Ograniczenie możliwości przekazywania gruntów tylko

osobom posiadającym kwalifikacje rolnicze w sposób istotny zawężyło liczbę potencjalnych nabywców gruntów. Negatywnie oceniano również normę 3 ha niezbędną do uzyskania renty.

W sumie ustawa o rentach strukturalnych w rolnictwie z 2001 r., w zasadniczych założeniach oparta na rozwiązaniach obowiązujących w Unii Europejskiej, mało przystawała do realiów polskich i oczekiwań rolników. Po pierwsze – nie zawsze w ramach wsi można było znaleźć rolnika, który chce powiększyć swoją zagrodę o grunty sąsiada. Po drugie – nie zawsze wiek rolnika współgrał z wiekiem współmałżonka, a ta bariera zniechęcała do dalszych zabiegów o rentę strukturalną. Po trzecie wreszcie – trudno było znaleźć następcę o parametrach określonych w ustawie, aby mu w sposób trwały przekazać gospodarstwo (wiek, wykształcenie, staż pracy).

Pozornie mogłoby się wydawać, że znowelizowane przepisy ustawy z 2004 r. nawiązują bezpośrednio do wcześniejszej z 2001 r. Nic bardziej mylnego. Rozporządzenie Rady Ministrów z 2004 r. bazuje bowiem na innej podstawie prawnej, to znaczy na ustawie o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej z 2003 r.

Renty strukturalne są wyraźnie adresowane i przeznaczone dla rolników w wieku przedemerytalnym, podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników przez ostatnie 5 lat i prowadzących nieprzerwanie działalność rolniczą na własny rachunek przez co najmniej 10 lat.

Wśród szczegółowych celów powołania instytucji rent strukturalnych można wymienić:

- poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych,
- zapewnienie dochodów rolnikom, którzy zrezygnowali z prowadzenia działalności rolniczej w wieku przedemerytalnym,
- obniżenie średniej wieku osób prowadzących działalność rolniczą,
- przekazanie gospodarstwa przez rolników borykających się z problemami zdrowotnymi lub finansowymi.

Renta strukturalna nie jest wcześniejszą emeryturą, emeryturą pomostową czy rentą inwalidzką, lecz wyodrębnionym działaniem Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich realizowanym w ramach wsparcia rozwoju wsi przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie (Sekcja Gwarancji).

Podobieństwa i różnice między ustawą o rentach strukturalnych z 2001 r. a obecnie zmodyfikowanym planem działania określonym w PROW podano w tabeli 1.

Program rent strukturalnych finansowany jest z dwóch źródeł, tj. w 80% z funduszy Unii Europejskiej i w 20% z budżetu państwa. Roczna wysokość pomocy określają limity zawarte w rozporządzeniu Rady Unii Europejskiej. Na lata 2004-

-2006 przewiduje się wydanie na ten cel 640,5 mln euro, przy czym 512,4 mln (80%) pochodzić będzie z UE i 128,1 mln (20%) z budżetu państwa.

Tabela 1

Różnice i podobieństwa ustawy o rentach strukturalnych z 2001 r.
i nowelizacji ustawy z 2004 r.

	Ustawa z 2001 r.	Nowelizacja z 2004 r.
- urząd przyjmujący wnioski	KRUS	ARiMR
- wiek rolnika	60 lat	55 lat
- obszar gospodarstwa	3 ha	1 ha
- wysokość renty	150%	210-440%
- źródło finansowania	budżet państwa	UE+ budżet państwa
- składka na KRUS	nie	tak
- podatek od renty	nie	tak

Źródło: Opracowanie własne.

Odpowiedzi na pytanie, ilu jest rolników potencjalnych odbiorców rent strukturalnych szukano analizując wiek rolników - użytkowników gospodarstw rolnych. Według danych spisu rolnego z 2002 r. w wieku 55-64 lat było 249,7 tys. (12,8%) takich użytkowników, przy czym 139,4 tys. (55,8%) gospodarstw było w rękach mężczyzn i 110,3 tys. (44,2%) w rękach kobiet. Dodatkowo 234,4 tys. użytkowników gospodarstw rolnych można traktować jako potencjalnych kandydatów do rent strukturalnych, ponieważ znajdują się w wieku 50-54 lat (w 2002 r.) i niedługo będą spełniać kryteria ubiegania się o przyznanie takiej renty.

Interesujące są dane obrazujące wiek użytkowników gospodarstw rolnych w powiązaniu z wielkością gospodarstw. Otóż okazuje się, że najwięcej rolników spełniających kryterium wieku dla otrzymania renty strukturalnej, w porównaniu do całej populacji, znajduje się w grupie gospodarstwa o powierzchni 1-5 ha (17,0%) i udział ten spada w miarę powiększania się obszaru gospodarstwa (tabela 2).

Byłoby dużym uproszczeniem twierdzić, że większość rolników wystąpi z wnioskiem o przyznanie renty strukturalnej. Muszą oni bowiem spełniać też dodatkowe, określone warunki i kryteria.

Z dotychczasowych obserwacji wynika, że dzięki programowi rent strukturalnych do zakładanego powiększenia gospodarstw w masowej skali nie dojdzie. Większość beneficjentów zamierza w pierwszej kolejności przekazać gospodarstwo prawnym następcom, którzy dopiero rozpoczynają swoją działalność rolniczą. W tym sensie renty nie przyczynią się do istotnej poprawy struktury obszarowej gospodarstw, ponieważ dziedziczone będzie gospodarstwo o identycznej wielkości. Ale nie należy zapominać, że renty są także instrumentem socjalnym dla osób chcących przechodzić na wcześniejszą emeryturę, co nie jest bez znaczenia. Dzięki rentom niewątpliwie nastąpi wymiana pokoleń, a następcy będą

mogli dodatkowo skorzystać z premii dla młodych rolników oraz innych działań w ramach programów unijnych, które ożywią działalność na wsi.

Tabela 2

Wybrane grupy użytkowników gospodarstw według wieku i wielkości gospodarstwa w 2002 r. (w tys.)

Wiek (lat)	Ogółem rolnicy	Działki i gospodarstwa rolne w ha						
		Działki rolne	1 – 5	5 – 10	10 – 20	20 – 30	30 – 50	pow. 50
55 – 59	138,2	2,2	60,7	39,4	26,6	5,7	2,5	1,1
60 – 64	114,0	2,0	57,7	31,1	17,2	3,7	1,6	0,7
Razem	252,2	4,2	118,4	70,5	43,8	9,4	4,1	1,8
Kraj	1 966,9	21,2	695,6	571,2	461,6	124,7	62,6	30,0
Procent	12,8	19,8	17,0	12,3	9,5	7,5	6,5	6,0

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem. GUS, Warszawa 2004.

Duże zainteresowanie rentami strukturalnymi nie przekłada się na liczbę składanych wniosków. Rolnicy stoją przed dylematem, co uczynić ze swoim gospodarstwem, jeśli nie wszystkie kryteria są już spełnione, jak na przykład uporządkowana sprawa zapisu notarialnego.

Wysokość renty strukturalnej będzie jednym z podstawowych czynników decydujących o powodzeniu programu. Ze względu na kryteria ograniczające ten proces, renty strukturalne nie będą środkiem, który spowoduje znaczne przyspieszenie procesu przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa. Jednak korzyści płynące z rent strukturalnych są o wiele większe, niż wynikałoby z ich funkcji socjalnej czy gospodarczej. Przejęcie gospodarstwa następuje w korzystnym momencie, gdy rolnik jest jeszcze w pełni sił fizycznych. Unika się w ten sposób schyłkowej fazy rozwoju gospodarstwa rolnego, w której to fazie ziemia jest uprawiana mniej starannie, ulega redukcji liczba inwentarza żywego i obniżają się parametry ekonomiczne gospodarstwa. Gospodarstwo znajdujące się w fazie schyłkowej wymaga niekiedy nawet kilkuletniego okresu odbudowy potencjału produkcyjnego. Renty strukturalne wychodzą naprzeciw tym niekorzystnym procesom.

3. Renty strukturalne w opinii rolników

W świetle badań własnych, przeprowadzonych w 2004 r. w regionie północno-zachodnim, którymi objęto 126 rolników, można stwierdzić, że rolnicy mieli świadomość istnienia instytucji rent strukturalnych. Instytucja ta nie była im obca, zwłaszcza po 2001 r., gdy ukazała się odpowiednia ustawa sejmowa, a KRUS

podjął akcję informacyjną. Zainteresowanie rentami strukturalnymi wynikało z niskiego poziomu uzyskiwanych dochodów, pogorszenia ogólnych warunków gospodarowania i wzrostu kosztów zakupu środków produkcji.

Renty strukturalne w wersji z 2004 r. oceniano jako zdecydowanie korzystniejsze od tych z 2001 r., przede wszystkim z uwagi na wyższy wskaźnik przyznawanych świadczeń, a ponadto mniejszy rygor spełnienia innych kryteriów. Zainteresowanie rentami miało swój wymiar finansowy, bowiem w nich upatrywano możliwości dostępu do środków nie tylko dla siebie, ale wręcz całej rodziny. Na pytanie „Czy gdyby Pan(i) miał odpowiedni wiek (np. 55 lat), byłby Pan zainteresowany rentami strukturalnymi?” aż 101 respondentów (80,1%) odpowiedziało twierdząco. Rolnicy postrzegali renty poprzez pryzmat własnej rodziny, napływu do gospodarstwa dodatkowej gotówki, a nie poprawy struktury agrarnej we wsi czy regionie. Być może szkolenia informatyczno-promocyjne jakie przeprowadzono przed akcesją do Unii były przyczyną, że badani rolnicy wykazywali dość dobrą orientację na temat tego, jakie ogólne warunki trzeba spełnić, aby otrzymać rentę strukturalną. Padły prawidłowe odpowiedzi co do wieku (94,4%), długości ubezpieczenia społecznego (74,6%), okresu kierowania gospodarstwem rolnym (77,8%), czy wreszcie konieczności przekazania gospodarstwa rolnego (86,5%) i zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej (84,1%).

Respondenci nie kwestionowali warunków przekazania gospodarstwa za rentę, bo te okazały się możliwe do zaakceptowania, lecz uciążliwość zbierania dokumentów niezbędnych do złożenia wniosku. Wśród tych niezbędnych dokumentów można wymienić m.in. akt notarialny, wypis z księgi wieczystej, wypis z ewidencji gruntów i budynków, akt urodzenia i ślubu, odpowiednie zaświadczenie od wójta, KRUS, i wiele innych dokumentów, np. zaświadczenie o kwalifikacjach zawodowych osoby przejmującej gospodarstwo.

Badani rolnicy mieli również orientację, gdzie należy składać wnioski, przy czym większość wskazywała prawidłowo na powiatowe biura ARiMR (70,6%), a nie odpowiednie struktury KRUS (25,4%), jak uprzednio tego wymagano.

W poszukiwaniu stopnia znajomości bardziej szczegółowych problemów związanych z rentami, respondenci nie udzielali już tak jednoznacznie poprawnych odpowiedzi, co obrazuje tabela 3.

Interpretując powyższe wyniki badań należy wskazać, że rolnicy nie mieli już tak dobrej orientacji w zawiłościach ustawowych i warunkach, jakie należy spełnić, aby złożyć wniosek. Część z nich zniechęciła się do rent, gdy zobaczyła kolejki przed biurami Agencji w pierwszym okresie ich składania. Część rolników natomiast deklarowała rozważenie w późniejszym okresie wszystkich argumentów za i przeciw i byli oni skłonni dopiero wówczas złożyć wniosek, gdy pierwsi rolnicy już otrzymają pozytywną decyzję z Agencji.

Tabela 3

Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Podstawowa wysokość renty strukturalnej może być zwiększona w przypadku”:

Wyszczególnienie	Tak		Nie		Brak odpowiedzi	
	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent
Gospodarstwo większe niż 3 ha	42	33,3	35	27,8	49	38,9
Za każdy kolejny ha pow. 3 ha	53	42,1	31	24,6	42	33,3
Za każdy ha przekazany młodemu rolnikowi	46	36,5	38	30,2	42	33,3
Za wspólną rentę z żoną (mężem)	60	47,6	16	12,7	50	39,7

Źródło: Badania własne.

W badaniach dociekano także, komu byłby skłonny rolnik przekazać gospodarstwo rolne w ramach renty strukturalnej. Okazuje się, w odpowiedziach na tak postawione pytanie, że rolnicy zmienili opcję w stosunku do dotychczas stosowanych praktyk. O ile obecnie rolnicy przekazują gospodarstwo w ramach rodziny najbliższemu następcy, to w przyszłości chcieliby bardziej zróżnicować kierunki rozdysponowania. Co prawda nadal chcieliby przekazać gospodarstwo naturalnemu spadkobiercy (42,6%), ale dużo rolników zamierza wydzierżawić zagrodę (25,6%), aby nie stracić jej w sposób trwały, a także je sprzedać (12,4%) (tabela 4).

Tabela 4

Komu byłby skłonny rolnik przekazać gospodarstwo w ramach renty strukturalnej?

Wyszczególnienie	Liczba	Procent
Spadkobiercy	86	42,6
Sąsiadowi	13	6,4
Agencji Nieruchomości Rolnej	8	4,0
Wydzierżawić	51	25,2
Sprzedać	19	9,4
Inne	25	12,4
Razem	202	100,0

Źródło: Badania własne.

Uwaga: Respondenci dawali więcej niż jedną odpowiedź.

Zgodnie z programem rent strukturalnych jej wysokość ustalono jako odpowiedni procent kwoty najniższej emerytury krajowej (w 2004 r. wynosiła ona 562,58 zł). Podstawowa wysokość renty strukturalnej została ustalona na poziomie 210% tej kwoty. Ta podstawa jest zwiększana o dodatek na małżonka w wysokości 60%, jeśli gospodarstwo rolne przekazano w ramach programu rent strukturalnych i stanowiło źródło utrzymania dla obojga małżonków i jeśli w dniu złożenia wniosku spełniali warunki określone dla beneficjentów.

Podstawowa wysokość renty strukturalnej może być zwiększona następująco:

- o 50% kwoty najniższej emerytury w przypadku przekazania gospodarstwa rolnego w sposób trwały, o powierzchni co najmniej 3 ha;
- o 60% kwoty podstawowej, czyli po 3% za każdy pełen ha UR powyżej 3 ha, ale nie więcej niż za 20 ha powyżej 3 ha UR;
- o 60% kwoty, czyli po 3% najniższej emerytury za każdy ha powyżej 3 ha, przekazany w sposób trwały na powiększenie innego gospodarstwa rolnego prowadzonego przez rolnika będącego w wieku poniżej 40 lat, ale nie więcej niż za 20 ha UR powyżej 3 ha. W ten sposób maksymalna renta strukturalna może wynieść 440% najniższej emerytury krajowej [Rozporządzenie Rady 2004].

W świetle badań terenowych widać, że zarówno rolnicy jak i całe środowisko wiejskie dobrze przyjęło nowe regulacje prawne związane z rentami strukturalnymi, o czym świadczy liczba złożonych wniosków (20 tys. w 2004 r.). Pojawienie się nowego instrumentu wsparcia finansowego pozwoliło na rozstrzygnięcie dylematu „co dalej z gospodarstwem”, ważnego dla wielu rodzin, które dojrzały do rezygnacji z dalszej aktywności zawodowej. Pojawienie się rent strukturalnych w obecnej wersji dobrze zostało przyjęte także przez młodych rolników, którzy mogą zadebiutować w roli samodzielnych gospodarzy o 10 lat wcześniej.

Pierwsze wnioski o renty strukturalne złożyli rolnicy, którzy byli zdeterminowani już od dawna, aby przekazać gospodarstwo następcy. Mieli przygotowane kompletne wnioski wraz z niezbędnymi załącznikami i określoną wizję własnej pozycji w zmienionej rzeczywistości. Na ogół widzą siebie w roli pomocnika u boku syna (córkę), bez ambicji podejmowania decyzji strategicznych. W opinii badanych rolników renty strukturalne nie wpłyną na poprawę struktury obszarowej gospodarstw, ponieważ w pierwszej fazie były przekazywane naturalnym spadkobiercom w niezmienionej wielkości. Być może po okresie uspokojenia emocji i oczekiwań związanych z napływem gotówki do gospodarstwa, przyjdzie czas na głębszą refleksję i bardziej racjonalne decyzje.

4. Zakończenie

W świadomości społecznej funkcjonuje przekonanie, że im młodsza osoba kieruje gospodarstwem, tym sprawniej i efektywniej będzie to gospodarstwo wykorzystane. Ponadto przyjmuje się a priori założenie, że osoby młode będą lepiej wykształcone i bardziej dynamiczne, otwarte na innowacje i kontakty z rynkiem, a więc podejmujące trafniejsze decyzje produkcyjne, sprzyjające rozwojowi danych jednostek gospodarczych.

Pojęcie „młody rolnik” rozciągnięto aż do 40 lat. Przy różnicy wieku między ojcem a synem wynoszącym na ogół około 25 lat, możliwość uzyskania statusu samodzielnego następcy w rolnictwie uzyskuje się w wieku 40-50 lat. Pełnienie roli następcy u boku ojca przez tak długi czas jest frustrujące, ponieważ młody

człowiek porównuje swoją sytuację z rówieśnikami i wychodzi z tej konfrontacji niezadowolony.

W świetle tych rozważań można postawić pytanie: z myślą o jakiej kategorii rolników konstruowane były renty strukturalne. W dzisiejszych czasach człowiek w wieku 55 lat jest jeszcze w pełni sił fizycznych i umysłowych, a praca w rolnictwie dzięki wysokiemu stopniowi zmechanizowania, a nawet automatyzacji, jest łatwiejsza i przyjemniejsza. Nie dziwią więc wahania rolników czy przekazać gospodarstwo za rentę i uzyskać dodatkowe środki finansowe, bez rzeczywistego przekazania steru rządów następcy, czy też autentycznie zrezygnować z funkcji kierowniczych w gospodarstwie. Występujące zjawisko dziedziczenia gospodarstwa w ramach tej samej rodziny ma swoje plusy i minusy. Do plusów należy zaliczyć fakt, że następca obejmuje gospodarstwo dobrze mu znane, do którego wnosi zarówno nowe pomysły, jak i tradycje dotychczasowego gospodarowania. Do minusów niewątpliwie należy brak wyraźnego oddzielenia okresu rządów syna od rządów ojca i uchwycenia momentu startu nowego gospodarza, przyczyniającego się do zmiany systemu produkcyjnego gospodarstwa.

Na obecnym etapie funkcjonowania rent strukturalnych zasadniczy, założony rezultat - poprawa struktury agrarnej - może okazać się nieodczuwalny. Przy obecnym poziomie popytu na ziemię i spodziewanym ekwiwalencie w postaci dopłat bezpośrednich, ziemia nabiera zupełnie nowej wartości i staje się dobrem pożądanym, a przy tym nie tak łatwo zbywalnym. Źródło pozyskania wolnej ziemi w postaci gruntów WRSP dawno już wyczerpało i nie widać wyraźnych czynników wpływających na zmianę struktury obszarowej.

Analizowany tutaj problem rent strukturalnych skłania do szerszego spojrzenia na charakterystykę czynnika ludzkiego w rolnictwie. Czynniki ten w realiach polskich znacznie odbiega od standardów obowiązujących w UE, gdzie problem ludzi starych w rolnictwie został dawno rozwiązany poprzez korzystny system emerytur rolniczych a potem rent strukturalnych. Polska na drogę ubezpieczeń rolniczych wkroczyła z poważnym opóźnieniem i nie dość energicznie skłaniano rolników do korzystania z programów osłonowych, pozostawiając ten problem dobrowolnym decyzjom. Najlepszym dowodem daleko posuniętej dobrowolności jest to, że około 40% rolników nie płaci składek na KRUS, mimo nakazu ustawowego.

Aby lepiej zilustrować ten wniosek bliżej scharakteryzowano głównych użytkowników - właścicieli gospodarstw rolnych [Wyniki 2003]. W roku 2002 struktura wiekowa właścicieli gospodarstw rolnych przedstawiała się następująco:

- użytkownicy młodzi do 39 lat - 743,6 tys. (38,2%),
- użytkownicy w średnim wieku 40-54 lat - 759,6 tys. (39,1%),
- użytkownicy w wieku przedemerytalnym 55-64 lat - 249,7 tys. (12,8%),
- użytkownicy w wieku emerytalnym 65 i więcej lat - 192,9 tys. (9,9%).

Z zestawienia powyższego wynika, że rolnicy w wieku do 54 lat stanowili 77,3% całej zbiorowości, natomiast rolnicy w wieku przedemerytalnym i emerytalnym 22,7%.

W hierarchii struktury wiekowej, a także w kontekście podejmowanych programów ubezpieczeń społecznych wydawać by się mogło, że najpierw należałoby rozwiązać problem ludzi w wieku emerytalnym, a potem dopiero rolników będących w wieku przedemerytalnym. Można też postawić zasadnicze pytanie, dlaczego programy strukturalne o dużym znaczeniu organizacyjnym i finansowym skierowano do grupy stosunkowo „młodej”, zaniedbując grupę rolników naprawdę starych i bardzo starych. Teoretycznie biorąc należałoby co najmniej z równą energią i zaangażowaniem zająć się rolnikami-emerytami, gdzie tkwi autentyczne źródło pozyskania gruntów dla młodszego pokolenia.

Jak się wydaje dotychczas nikt nie dociekał, dlaczego rolnicy w pełni kwalifikujący się do emerytury, nadal występują w roli głównych użytkowników gospodarstw rolnych. Co należałoby zrobić, aby rozwiązać ten trudny problem, biorąc pod uwagę, że żywotność ekonomiczna takich zagród tragicznie spada?

Specyfika tego zjawiska dotyczącego w sposób szczególny Polskę powinna znaleźć się w programach unijnych, jako jeden dodatkowy element działania w ramach PROW. Ponadto grupa ta powinna być otoczona większą troską ze strony władz gminnych, opieki społecznej, służby doradczej, izby rolniczej, kółek rolniczych i podobnych instytucji, aby znaleźć i rozwiązać przyczyny pozostawania czynnym zawodowo w tak późnym wieku.

LITERATURA

1. Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem. (2004): GUS, Warszawa.
2. Kawecka-Wyrzykowska E., Synowiec E. (2004): Unia Europejska. Integracja Polski z Unią Europejską, IKiCHZ, Warszawa.
3. Ociepa M. (2002): Polski system rent strukturalnych. Ubezpieczenia w Rolnictwie, nr 3.
4. Ociepa M. (2004): Renty strukturalne – Polska na tle Europy. Internetowy Magazyn Rolniczy.
5. Ostrowski L. (2000): Wcześniejsze i strukturalne emerytury w rolnictwie. Ubezpieczenia w Rolnictwie, nr 7.
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na uzyskanie rent strukturalnych objętych planem rozwoju obszarów wiejskich. Dz. U. Nr 161, poz. 1684.
7. Wyniki powszechnego spisu rolnego (2003): GUS, Warszawa.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK
BOLESŁAW WOJTASIK

POLSKI SYSTEM RENT STRUKTURALNYCH W ROLNICTWIE

STRESZCZENIE

W rozwoju rent strukturalnych w rolnictwie wyróżnić można przynajmniej trzy etapy. Etap „europejski” zaczyna się w 1992 r. od prawnej regulacji dotyczących środków towarzyszących (uzupełniających) w ramach reformy agrarnej, obejmującej między innymi wcześniejszą rezygnację z rolniczej działalności zarobkowej.

Etap „polski” rozpoczyna się wraz z przyjęciem ustawy o rentach strukturalnych w rolnictwie, która jednak nie spełniła funkcji regulacyjnych w sferze kształtowania ustroju rolnego. Dopiero ustawa o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z 2003 r. wraz z Rozporządzeniem Rady Ministrów z 2004 r. wprowadziła nową sytuację do rent strukturalnych. Pozwala to na wyodrębnienie trzeciego etapu rozwoju rent strukturalnych.

Jak wynika z przedstawionych badań renty strukturalne nie wpłyną w zasadniczy sposób na poprawę struktury obszarowej gospodarstw, ponieważ w pierwszej fazie gospodarstwa przekazywane były naturalnym spadkobiercom w niezmienionej wielkości.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK
BOLESŁAW WOJTASIK

THE POLISH SYSTEM OF STRUCTURAL PENSIONS IN AGRICULTURE

SUMMARY

There can be distinguished three stages in the structural pensions development. The „European” stage started in 1992 with so-called accompanying means regulations which contained earlier resignation from farming activities.

The „Polish” stage started from enacting a bill of structural pensions in agriculture which hasn't fulfilled controlling functions of agrarian policy. The bill of supporting rural areas development in 2003 introduced a new situation to structural pensions. It permits to separate the third stage of structural pensions development.

Presented studies revealed, that early retirement funds will not influence into the manner of principle on improvement of area structure of farms, because in the first instance farms were transferred to natural heirs in unchanged size.